नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

बुद्धाब्द: २५६८.सितम्बरमासो

RNI क्रमांक - MHMUL/25/A1620

1 सप्टेंबर 2025

संपूर्ण महाराष्ट्रातून वितरित

परिवर्तनाचं पहिलं पाऊल"

"परिवत्तनस्स पठमो पादो "

त्रिपिटक वार्ता

वर्ष १ ले, अंक ७

पृष्ठे ४, मूल्य १०

साप्ताहिक

"पालि भाषेचे पुनरुज्जीवन आणि धम्म प्रचार प्रसारासाठी समर्पित" |

प्रति
नाव:
पत्ता:
गाव/शहर:
जिल्हा:
राज्य:
पिन कोड:

"शांती फक्त बाह्य गोष्टींपासून मिळत नाही; ती मनाच्या स्वच्छतेतून येते."

"अज्ञानामुळे दुःख वाढते, ज्ञानामुळे मनाला शांती मिळते."

धम्म क्रांतीची नवी सुरुवात – कल्याण, मुंबईत महाबोधि महाविहार मुक्ती आंदोलनाला जनसमर्थन

कल्याण (मुंबई) येथे काल धम्म क्रांतीच्या नव्या अध्यायाची सुरुवात झाली. महाबोधि महाविहार मुक्ती आंदोलनाच्या जनसमर्थनार्थ आयोजित धम्मसंवादात भिक्षु राहुल रतन व भिक्षु संघरतन यांच्या अध्यक्षतेखाली मोठ्या जनसमुदायाच्या उपस्थितीत कार्यक्रम पार पडला. या धम्म संवादात उपस्थितांना संबोधित करताना भिक्षु संघाने सांगितले की – बुद्धभूमी ही जागतिक वारसा असून तिची खरी मालकी धम्म व धम्मावलंब्यांची आहे. महाबोधि महाविहाराच्या मुक्तीसाठी चालविलेले हे आंदोलन केवळ एखाद्या स्थळाची लढाई नसून धम्म, स्वातंत्र्य व न्यायासाठीची लढाई आहे.

आयोजक मित्रांनी या कार्यक्रमाचे यशस्वी आयोजन केले. यासाठी सर्व धम्मबांधवांनी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानले. सभेतून जोरदार घोषणा देण्यात आल्या –
👉 #RepealBTAct1949 , 👉 #MahabodhiMuktiAndolan
👉 #बुद्धभूमि_की_मुक्ति कार्यक्रमाचे वातावरण “नमो बुद्धाय, जय भीम” च्या जयघोषांनी दुमदुमून गेले. 📌 या धम्मसंवादामुळे महाबोधि महाविहार मुक्ती आंदोलनाला महाराष्ट्रात नवा वेग मिळाला असून, यानंतर विविध ठिकाणी असेच धम्म कार्यक्रम राबविण्याचा संकल्प आयोजकांनी व्यक्त केला.

नाशिकच्या दान पारमिता फाऊंडेशन आयोजित एक दिवसीय लेणी स्थापत्य, शिल्पकला व धम्मालिपी कार्यशाळा कोंडाने बुद्ध लेणी कर्जत, रायगड येथे संपन्न.

बुद्ध लेणी, दोन हजार वर्षांपूर्वीची भव्यता लाभलेला इतिहास जो आजही त्या दैदिप्यमान इतिहासाची साक्ष देतो, तोच इतिहास जवळून अनुभवण्यासाठी दान पारमिता फाऊंडेशन आयोजित एक दिवसीय लेणी स्थापत्य, शिल्पकला व धम्मालिपी कार्यशाळा संपन्न झाली.
या कार्यशाळेत महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यातून श्रद्धावान उपासक उपसिका व लहान बालके देखील लक्षणीय संख्येने उपस्थित राहिले होते.
एक तासाभराचा जंगल ट्रेक, ४ ते ५ धबधबे पार करून कोंडाने बुद्ध लेणी चे भव्यदिव्य नजरेस पडते.
लेणी वर पोहचल्या नंतर सर्वांनी चैत्याची पुष्प अर्पण करून पुजा केली, मनाला एकाग्र करण्यासाठी सर्वांनी बुद्धांनी सांगितलेली आणापान ध्यान साधना करून मनाला एकाग्र केले. सामूहिक त्रिसरण पंचशील ग्रहण करून बुद्ध:धम्म:संघ यांनी पंचांग प्रणाम केले.

धम्मलिपि ही मातृलिपी असून सर्वांनी शिकणे गरजेचे आहे, धम्मलिपि शिकले तर लेणींचा इतिहास माहिती होईल, जेम्स प्रिन्सेप व अलेक्झांडर कनिंघम नसते तर आपणही धम्मलिपि शिकलो नसतो त्यामुळे आपण धम्मलिपि शिकणे खूप गरजेचे आहे असे प्रतिपादन संस्थेचे अध्यक्ष सुनील खरे ह्यांनी केले,
दान पारमिता फाऊंडेशन चे कार्य व भविष्यातील लेणी वर सर्वांनी जाणे का गरजेचे आहे हे महत्व सह संस्थापक व सचिव आयु. संतोष आंभोरे यांनी व्यक्त केले.
लेणी निर्माण, व लेणी विषयक माहिती अशोकन स्क्रिप्ट इन्स्टिट्यूट च्या अध्यक्षा आयु. रुपाली गायकवाड यांनी दिली.
स्तूप कसा निर्माण झाला व स्तूपाच्या विविध घटकांची माहिती आयु आकाश हजारे यांनी दिली.
कर्जत चे स्थानिक लेणी संवर्धक आयु. विकास धनवे यांचा त्यांच्या लेणी वरील कार्यासाठी दान पारमिता फाऊंडेशन मार्फत पुष्पगुच्छ देऊन संतोष आंभोरे व सुनील खरे यांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला.
धम्मलिपी च्या उत्कृष्ट प्रचार प्रसारासाठी आयु. आशा उके यांचा सन्मानचिन्ह देऊन सत्कार करण्यात आला.
बेस्ट असाईनमेंट साठी विद्यार्थ्यांना संस्थे मार्फत सर्टिफिकेट देऊन सन्मान करण्यात आला.
शेवटी अविनाश गायकवाड यांनी शिलालेख वाचन केले व धम्म लिपी इतिहास व जेम्स प्रिन्सेप यांच्या योगदानावर शिल्पा जाधव यांनी भाष्य केले.
संस्थेचे अध्यक्ष आयु. सुनील खरे यांनी सर्वांचे आभार व्यक्त केले.
कार्यशाळेमध्ये सुनील खरे, संतोष आंभोरे, रुपाली गायकवाड, आकाश हजारे, शांता मुलगे, अर्चना वाघमारे, संतोष जाधव, मिलिंद तेलुरे, दिलीप वासनिक, ज्योती खैरमोडे, राहुल बागले, राजू पगारे, गोविंद लोंढे, रुपाली पगारे, किरण सोंडे, शिल्पा जाधव, आशा उके यशवंते, विकास शिंदे, निलेश खरे, महेंद्र बर्वे, राजेंद्र तेलुरे, शरद जाधव, निलेश गांगुर्डे, आराध्या आंभोरे, शीतल आंभोरे, संदेश चव्हाण, प्रसन्न चव्हाण, संदीप माने, संतोष गायकवाड, स्वाती खोपे, शालिनी साबळे, शीतल बल्लाळ, वंदना नाईक, आदींसह शेकडो श्रद्धावान उपासक उपसिका उपस्थित होते.

डॉ. जयकर गायकवाड यांना सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाची पीएच.डी. पदवी प्रदान पुणे –

लातूर जिल्ह्यातील जगळपूर येथील जयकर गायकवाड यांना प्रतिष्ठित सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ द्वारे पीएच.डी. पदवी प्रदान करण्यात आली आहे. त्यांनी २०१६ साली याच विद्यापीठातून मास्टर डिग्री आणि युजीसी नेट परीक्षा जेआरएफ सह उत्तीर्ण केली होती. जयकर गायकवाड यांनी २०१८ पासून पुणे विद्यापीठाच्या पाली व बौद्ध अध्ययन विभागात. "बौद्ध दर्शन व आदि शंकराचार्य: एक दार्शनिक अभ्यास" या विषयावर सखोल संशोधन करत होते.

त्यांच्या संशोधनातून एक महत्त्वाची निष्कर्ष साधण्यात आली आहे – आदि शंकराचार्यांनी बौद्ध मतांचे खंडन केले असे म्हणणे संयुक्तिक नाही. हे. त्यांच्या शोधनिबंधात स्पष्टपणे दाखवले आहे की आदि शंकराचार्य आणि बौद्ध मत यामध्ये केलेली तुलना व खंडन हे अतिशय विचारपूर्वक आणि तर्कशुद्ध पद्धतीने केले गेले आहे.या उल्लेखनीय संशोधनामुळे जयकर गायकवाड यांचे विद्वत्तेचे सर्वत्र कौतुक होत असून, त्यांच्या कार्याला बौद्ध व तत्त्वज्ञानाच्या क्षेत्रात विशेष स्थान मिळाले आहे.

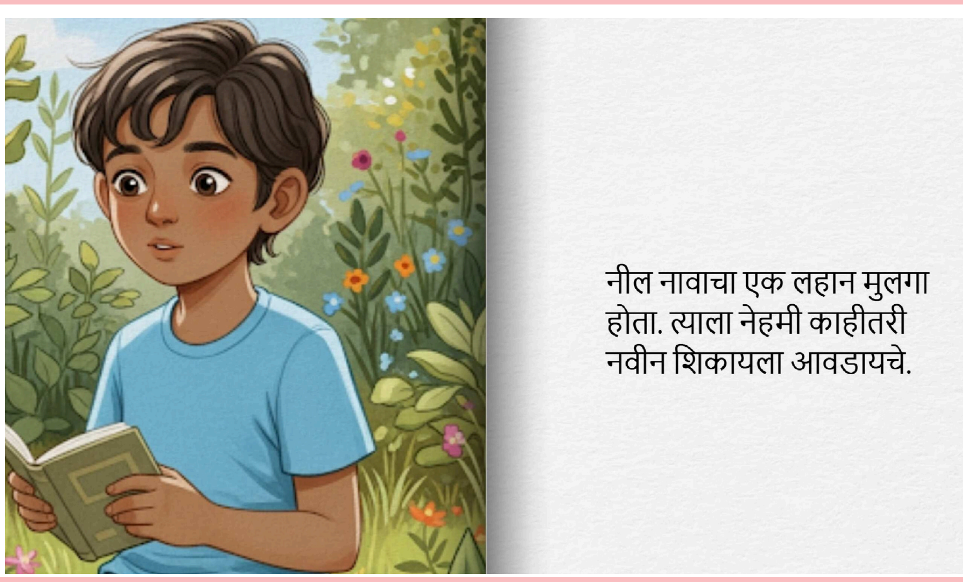

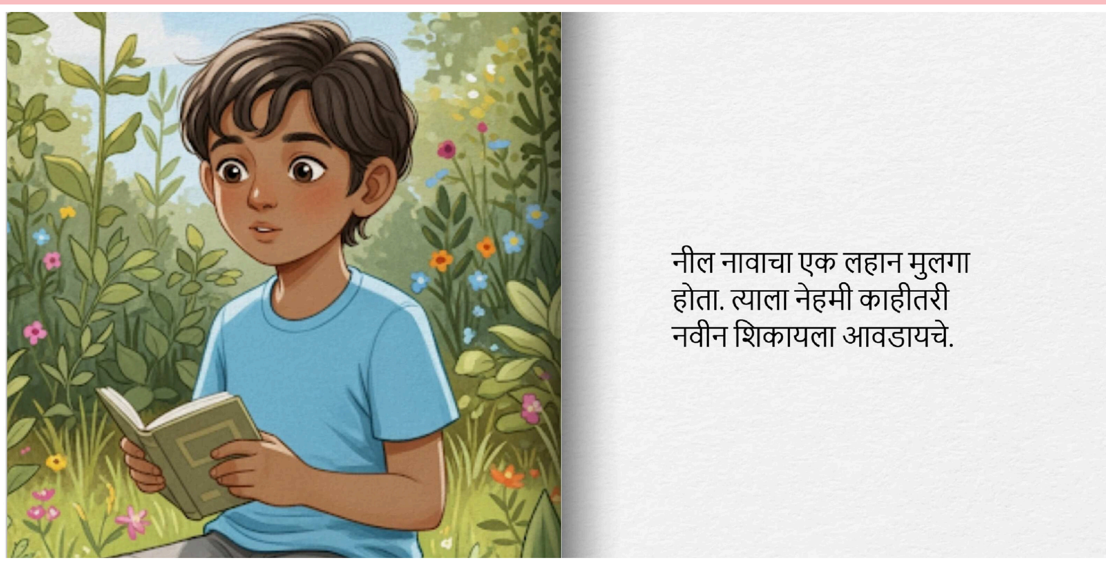

त्रिपिटक वार्ता साप्ताहिक ✍️ परामर्शदाता मंडळ - प्रा. (डॉ.) प्रफुल्ल गडपाल, प्रा.डॉ.धम्मदीप वानखेडे, डॉ. कीर्तिराज लोणारे, प्रा. विजय मोहिते. संपादकीय मंडळ काय अमित मेधावी, प्रा. रितेश ओव्हाळ, आयु. सतीश पवार, आयु. स्वातीताई गायकवाड

✍️ संपादकीय

बौद्ध धम्माने विकासाचा नवा मार्ग

आजच्या काळात विकासाची व्याख्या केवळ आर्थिक प्रगतीपुरती मर्यादित राहिलेली नाही. उद्योग, तंत्रज्ञान, पायाभूत सुविधा यांची भरभराट झाली तरी समाजात जर हिंसा, असमानता, द्वेष आणि अन्याय असेल, तर तो विकास अपूर्णच राहतो. खरा विकास तोच, ज्यामध्ये समाजातील शांती, समता, बंधुभाव आणि मानवी प्रतिष्ठा या घटकांना मध्यवर्ती स्थान मिळते. या दृष्टीने पाहता, बुद्धांचा धम्म हा केवळ आध्यात्मिक उन्नतीचा मार्ग नसून सर्वांगीण विकासाची दिशा दाखवणारा जीवनमूल्यांचा दीपस्तंभ आहे.

१. करुणा व मैत्रीचा आधार

बौद्ध धम्माचा मुख्य गाभा करुणा (Compassion) आणि मैत्री (Metta) आहे. बुद्धांनी शिकवलेले "सर्व प्राणी सुखी होवोत" हे वचन फक्त प्रार्थना नसून सामाजिक परिवर्तनाचा पाया आहे. करुणा आणि मैत्रीच्या आधारे समाजातील सर्व घटकांमध्ये समानतेची भावना वाढीस लागते. जात-पात, धर्म-वर्ण यांच्या भिंती कोसळतात आणि भेदभावमुक्त समाजाची निर्मिती होते. त्यामुळे सामाजिक सलोखा आणि शांतता प्रस्थापित होतात.

२. नैतिकतेवर आधारित समाज

बुद्धांनी दिलेले पंचशील, अष्टांगिक मार्ग आणि दहा परमीता हे जीवनाचे नैतिक नियम आहेत. जर व्यक्ती हे नियम आचरणात आणते, तर हिंसा, लोभ, मत्सर, भ्रष्टाचार आणि द्वेष यांसारख्या विकृती हळूहळू नाहीशा होतात. समाजात प्रामाणिकपणा, अहिंसा, संयम आणि न्याय यांचे महत्त्व वाढते. परिणामी नैतिक समाजाची पायाभरणी होते आणि विकासाचा पाया अधिक मजबूत होतो.

३. शिक्षण व विवेक जागृती

धम्म हा अंधश्रद्धाविरोधी आणि विवेकाधारित आहे. बुद्धांनी सांगितले — "अप्प दीपो भव" म्हणजे स्वतःचा प्रकाश स्वतः बन. हा संदेश तरुणांना आत्मनिर्भरतेकडे आणि स्वबळावर उभे राहण्याकडे नेतो. शिक्षणाद्वारे विवेकशक्ती वाढते, वैज्ञानिक दृष्टिकोन विकसित होतो आणि अंधश्रद्धा, अज्ञान व दुष्ट परंपरा नष्ट होतात. समाज जर विचारशील व विवेकशील झाला, तर त्याचा विकास स्वाभाविकच होतो.

४. आर्थिक व सामाजिक न्याय

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी बौद्ध धम्म स्वीकारून "स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता" ही लोकशाहीची मूल्ये भारतीय समाजजीवनात रुजवली. धम्म हा शोषणमुक्त समाजरचनेचा आधार आहे. त्यात कोणत्याही प्रकारच्या अन्यायाला स्थान नाही. प्रत्येकाला समान संधी मिळाली, शिक्षणाचे दार सर्वांसाठी खुले झाले, तर खऱ्या अर्थाने समाजाचा आर्थिक आणि सामाजिक विकास साध्य होऊ शकतो.

५. जागतिक शांतता व टिकाऊ विकास

आज जग युद्ध, पर्यावरणीय संकटे, प्रदूषण आणि आर्थिक असमानता यामुळे अस्थिर आहे. अशा वेळी बुद्धांचे अहिंसा, संतोष आणि मध्यम मार्गाचे तत्त्व विशेष महत्त्वाचे ठरते. या तत्त्वांवर आधारित जीवनपद्धती स्वीकारली, तर जागतिक पातळीवर शांतता प्रस्थापित होऊ शकते आणि टिकाऊ विकास (Sustainable Development) साधता येतो.

निष्कर्ष

बौद्ध धम्म हा केवळ धर्म नसून जीवन जगण्याची विज्ञानाधारित पद्धत आहे. वैयक्तिक प्रगतीपासून जागतिक शांततेपर्यंत सर्व प्रश्नांचे उत्तर बुद्धांच्या शिकवणीत आहे. धम्मामुळे माणसाच्या अंतःकरणात परिवर्तन घडते आणि समाजाच्या रचनेत नवे मूल्य येते. त्यामुळे आजची खरी गरज म्हणजे बुद्धांच्या शिकवणीला केवळ वाचणे नव्हे तर ती आपल्या आचरणात उतरविणे.

खऱ्या विकासासाठी अर्थनीतीबरोबरच धम्मनीतीही आवश्यक आहे. धम्म क्रांतीच समाजाचा खरा, सर्वांगीण आणि टिकाऊ विकास घडवू शकते.

साधू! साधू! साधू!

त्रिपिटक: सविस्तर परिचय

त्रिपिटक हा बौद्ध धर्मातील सर्वात महत्त्वाचा आणि प्राचीन ग्रंथ आहे, जो भगवान बुद्धांच्या शिकवणींचा संग्रह आहे. संस्कृत आणि पाली भाषेत "त्रिपिटक" म्हणजे "तीन टोपल्या" (त्रि = तीन, पिटक = टोपली). याला पाली भाषेत तिपिटक असेही म्हणतात. हा ग्रंथ बौद्ध धम्माच्या तत्त्वज्ञानाचा, नैतिकतेचा आणि आचरणाचा आधारस्तंभ आहे. त्रिपिटकामध्ये भगवान बुद्धांनी दिलेल्या उपदेशांचे संकलन आहे, जे त्यांच्या निर्वाणानंतर त्यांच्या शिष्यांनी एकत्रित केले. त्रिपिटक हा थेरवाद बौद्ध परंपरेतील मुख्य ग्रंथ आहे, परंतु इतर बौद्ध संप्रदायांमध्येही त्याचे महत्त्व आहे.

त्रिपिटक तीन मुख्य भागांमध्ये विभागलेला आहे:

विनय पिटक (नियमांचा संग्रह)

सुत्त पिटक (उपदेशांचा संग्रह)

अभिधम्म पिटक (तत्त्वज्ञानाचा आणि मानसशास्त्राचा संग्रह)

विनय पिटक:

विनय पिटक हा बौद्ध धर्मातील त्रिपिटकाचा पहिला आणि महत्त्वाचा भाग आहे, जो भिक्खू (भिक्षु) आणि भिक्खुनी (भिक्षुणी) यांच्यासाठी भगवान बुद्धांनी निर्धारित केलेल्या नियमांचा आणि आचारसंहितेचा संग्रह आहे. "विनय" या पाली शब्दाचा अर्थ "शिस्त" किंवा "नियम" असा आहे. या पिटकाचा मुख्य उद्देश बौद्ध संघाला (सांघिक समुदायाला) नैतिक, सुसंघटित आणि सुसंवाद ठेवणे हा आहे. यात बौद्ध धम्माच्या व्यावहारिक अंमलबजावणीसाठी नियम, प्रक्रिया आणि नैतिक मार्गदर्शन समाविष्ट आहे, ज्यामुळे भिक्खू आणि भिक्खुनींचे जीवन शुद्ध, शांत आणि धम्मानुसार राहावे.

विनय पिटक हा थेरवाद बौद्ध परंपरेतील प्रामुख्याने पाली भाषेत उपलब्ध आहे आणि त्याचे तीन मुख्य विभाग आहेत: सुत्तविभंग, खंधक, आणि परिवार. खाली या प्रत्येक विभागाचा सविस्तर परिचय आणि त्यांचे महत्त्व दिले आहे:

1. सुत्तविभंग (Suttavibhanga)

सुत्तविभंग हा विनय पिटकाचा पहिला आणि महत्त्वाचा विभाग आहे, ज्यामध्ये भिक्खू आणि भिक्खुनींसाठी बुद्धांनी निर्धारित केलेल्या नियमांचा तपशीलवार समावेश आहे. यात भिक्खूंसाठी 227 नियम आणि भिक्खुनींसाठी 311 नियमांचा समावेश आहे. हे नियम पातिमोक्ख (Pātimokkha) नावाच्या संचात गटबद्ध केले आहेत, जे भिक्खू आणि भिक्खुनींनी प्रत्येक पौर्णिमा आणि अमावस्येला आयोजित होणाऱ्या उपोसथ सभेत पठण करावे अशी अपेक्षा आहे. पातिमोक्ख हे बौद्ध संघातील शिस्तीचे मूलभूत दस्तऐवज मानले जाते.

सुत्तविभंगाची रचना:

- नियमांचे वर्गीकरण: सुत्तविभंगामध्ये नियमांचे आठ प्रकारांमध्ये वर्गीकरण केले आहे:
  a. पाराजिक (Pārājika): सर्वात गंभीर अपराध, ज्यामुळे भिक्खू किंवा भिक्खुनीला संघातून कायमचे काढून टाकले जाते. यात चार नियम (भिक्खूसाठी) आणि आठ नियम (भिक्खुनीसाठी) येतात, जसे की हत्या, चोरी, लैंगिक दुराचार आणि खोटे आध्यात्मिक दावे करणे.
  b. संघादिसेस (Saṅghādisesa): गंभीर अपराध, ज्यामुळे भिक्खूला तात्पुरता निलंबन आणि पुनर्वसन प्रक्रिया करावी लागते. यात 13 नियम (भिक्खूसाठी) आणि 17 नियम (भिक्खुनीसाठी) आहेत.
  c. अनियत (Aniyata): दोन नियम, जे भिक्खूच्या अनुचित वर्तनाशी संबंधित आहेत आणि प्रकरणानुसार निर्णय घेतला जातो.
  d. निस्सग्गिय पाचित्तिय (Nissaggiya Pācittiya): 30 नियम, जे भौतिक वस्तूंच्या (जसे की वस्त्र, भांडी) गैरवापराबद्दल आहेत. यात चुकीच्या वस्तू ठेवल्यास त्या सोडाव्या लागतात आणि प्रायश्चित्त करावे लागते.
  e. पाचित्तिय (Pācittiya): 92 नियम (भिक्खूसाठी) आणि 166 नियम (भिक्खुनीसाठी), जे किरकोळ अपराधांशी संबंधित आहेत, जसे की खोटे बोलणे, इतरांना त्रास देणे.
  f. पातिदेसनिय (Pātidesanīya): चार नियम (भिक्खूसाठी) आणि आठ नियम (भिक्खुनीसाठी), जे भिक्खूंनी दान स्वीकारण्याशी संबंधित चुका सुधारण्यासाठी आहेत.
  g. सेखिय (Sekhiya): 75 नियम, जे भिक्खूंच्या वर्तन, चालणे, बोलणे आणि खाण्याच्या शिष्टाचाराशी संबंधित आहेत.
  h. अधिकरणसमथ (Adhikaranasamatha): सात नियम, जे संघातील वादविवाद आणि मतभेद सोडवण्याच्या प्रक्रियांशी संबंधित आहेत.
- नियमांचे स्पष्टीकरण: प्रत्येक नियमामागील कारण, त्याचा उद्देश, आणि अपवाद यांचे सविस्तर वर्णन सुत्तविभंगात आहे. उदाहरणार्थ, एखादा नियम का लागू केला गेला, यामागील प्रसंग किंवा कथा (जसे की एखाद्या भिक्खूच्या चुकीमुळे नियम बनवण्याची गरज भासली) यांचा उल्लेख आहे.

महत्त्व:

- सुत्तविभंग बौद्ध संघातील नैतिक आणि शिस्तबद्ध जीवनाचा पाया आहे. हे नियम भिक्खूंना लोभ, द्वेष आणि मोह यांपासून मुक्त राहण्यास आणि ध्यानसाधनेत प्रगती करण्यास मदत करतात.
- पातिमोक्खाचे नियमित पठण बौद्ध संघाला एकजुटीने आणि शुद्धतेने कार्य करण्यास प्रोत्साहन देते.

2. खंधक (Khandhaka)

खंधक हा विनय पिटकाचा दुसरा विभाग आहे, जो बौद्ध संघाच्या दैनंदिन व्यवस्थापनाशी आणि सामुदायिक जीवनाशी संबंधित नियम आणि प्रक्रिया यांचे वर्णन करतो. यात भिक्खू आणि भिक्खुनींच्या जीवनातील व्यावहारिक पैलूंचा समावेश आहे, जसे की दीक्षा, उपोसथ, आणि पावसाळी विश्रांती (वस्स).

खंधकाचे दोन उपविभाग:

1. महावग्ग (Mahāvagga): यात 10 खंध (प्रकरण) आहेत, जे बौद्ध संघाच्या स्थापनेपासून ते त्याच्या व्यवस्थापनापर्यंतच्या प्रक्रियांचे वर्णन करतात. यात खालील गोष्टींचा समावेश आहे:
   - दीक्षा (उपसंपदा): भिक्खू आणि भिक्खुनींच्या दीक्षेच्या प्रक्रिया, जसे की पात्रता, प्रशिक्षण आणि औपचारिक समारंभ.
   - उपोसथ: प्रत्येक पौर्णिमा आणि अमावस्येला भिक्खूंनी एकत्र येऊन पातिमोक्ख पठण करण्याची प्रक्रिया.
   - वस्स (पावसाळी विश्रांती): पावसाळ्यात भिक्खूंनी एकाच ठिकाणी राहून ध्यान आणि अभ्यास करण्याचे नियम.
   - कठिण (Kathina): पावसाळी विश्रांतीनंतर भिक्खूंना दान दिलेल्या वस्त्रांचा समारंभ.
2. चुल्लवग्ग (Cullavagga): यात 12 खंध आहेत, जे संघातील इतर प्रक्रिया, वादविवादांचे निराकरण, आणि भिक्खुनी संघाच्या नियमांचे वर्णन करतात. यात खालील गोष्टींचा समावेश आहे:
   - संघातील मतभेदांचे निराकरण (उदा., सामुदायिक निर्णयप्रक्रिया).
   - भिक्खुनी संघाची स्थापना आणि त्यांचे विशेष नियम.
   - भिक्खूंविरुद्ध दंडात्मक कारवाई (जसे की निलंबन किंवा प्रायश्चित्त).

महत्त्व:

- खंधक बौद्ध संघाला एक सुसंघटित संस्था म्हणून कार्य करण्यास सक्षम बनवते. यामुळे संघातील एकता, सहकार्य आणि सामुदायिक जबाबदारी वाढते.
- दीक्षा आणि वस्स यांसारख्या प्रक्रिया भिक्खूंना आध्यात्मिक प्रगतीसाठी स्थिरता आणि संरचना प्रदान करतात.

3. परिवार (Parivāra) परिवार हा विनय पिटकाचा तिसरा आणि संक्षिप्त विभाग आहे, जो विनय नियमांचा सारांश, विश्लेषण आणि प्रश्नोत्तर स्वरूपात समावेश करतो. हा भाग शिक्षण आणि प्रशिक्षणासाठी वापरला जातो, विशेषतः नवीन भिक्खूंना विनय नियम समजावून सांगण्यासाठी. पुढील भाग पान क्र 3 वर .. . .

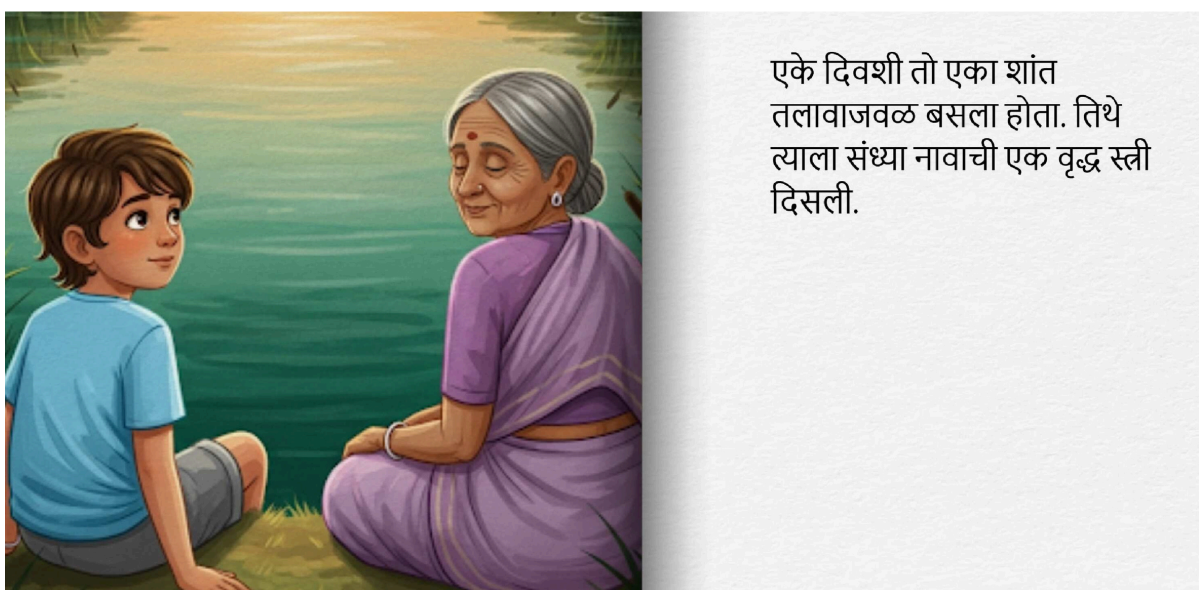

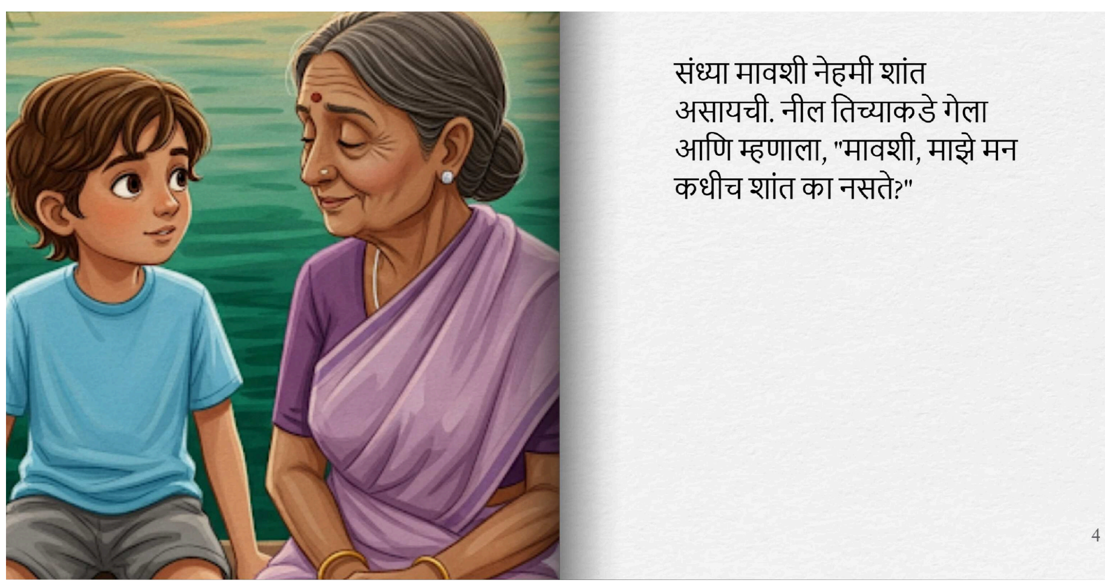

. . . . क्र 2 पाना वरुण . . . . . .

परिवाराची रचना:
यात 19 प्रकरणे आहेत, ज्यात नियमांचे वर्गीकरण, त्यांचे विश्लेषण आणि प्रश्नोत्तरांचा समावेश आहे.
यामध्ये नियमांचे तुलनात्मक विश्लेषण, नियमांचे उल्लंघन झाल्यास काय कारवाई करावी, आणि नियमांचे स्मरण ठेवण्यासाठी संक्षिप्त पद्धती यांचा समावेश आहे.
काही भागांमध्ये काव्यात्मक स्वरूपात नियमांचे सारांश दिले आहेत.
महत्त्व:
परिवार भिक्खूंना विनय नियमांचा अभ्यास आणि स्मरण ठेवण्यास सुलभ करते.
हा भाग शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांसाठी एक मार्गदर्शक म्हणून काम करतो, ज्यामुळे विनय नियमांचे सखोल आकलन होण्यास मदत होते.
विनय पिटकाचे ऐतिहासिक आणि सांस्कृतिक संदर्भ:
संकलन: भगवान बुद्धांच्या महापरिनिर्वाणानंतर (इ.स.पू. 483) पहिल्या बौद्ध संगीतीत (राजगृह येथे) विनय पिटकाचे मौखिक संकलन झाले. बुद्धांचे शिष्य उपाली, जे विनय नियमांचे तज्ज्ञ मानले जात होते, यांनी हे नियम संकलित केले.
उद्देश: बुद्धांनी विनय नियम बनवले जेणेकरून संघातील भिक्खू आणि भिक्खुनींचे जीवन शुद्ध आणि धम्मानुसार राहावे. हे नियम सामाजिक आणि आध्यात्मिक सुसंवाद राखण्यासाठी बनवले गेले.
प्रसार: विनय पिटक थेरवाद बौद्ध परंपरेत श्रीलंका, थायलंड, म्यानमार, कंबोडिया आणि लाओस येथे प्रसारित झाला. याचे काही भाग महायान आणि वज्रयान परंपरेतही स्वीकारले गेले, परंतु त्यांचे स्वतःचे विनय ग्रंथ विकसित झाले.
विनय पिटकाचे आधुनिक काळातील महत्त्व:
नैतिकता आणि शिस्त: विनय पिटक आजही थेरवाद बौद्ध देशांमध्ये भिक्खू आणि भिक्खुनींच्या जीवनाचे मार्गदर्शन करते. उदाहरणार्थ, थायलंड आणि श्रीलंकेत भिक्खू पातिमोक्ख नियमांचे काटेकोरपणे पालन करतात.
सामाजिक प्रभाव: भारतात, विशेषतः नवबौद्ध समुदायात, विनय पिटकातील तत्त्वे सामाजिक शिस्त आणि नैतिकतेचा आधार देतात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी बौद्ध धम्म स्वीकारताना विनय नियमांचा उपयोग सामुदायिक एकतेसाठी प्रेरणा म्हणून केला.
ध्यान आणि आध्यात्मिक प्रगती: विनय नियम भिक्खूंना सांसारिक लोभ आणि इच्छांपासून मुक्त ठेवून ध्यान आणि निर्वाणाच्या मार्गावर प्रगती करण्यास मदत करतात.
विनय पिटक आणि मराठी समाज:
महाराष्ट्रातील बौद्ध समुदायात विनय पिटकाला विशेष महत्त्व आहे. बौद्ध विहारांमध्ये पातिमोक्ख आणि उपोसथ यांचे महत्त्व समजावून सांगितले जाते, जरी सामान्य लोक थेट नियमांचे पालन करत नसले तरी त्यातील नैतिक तत्त्वे (जसे की अहिंसा, सत्य, आणि संयम) स्वीकारली जातात. मराठीत विनय पिटकाचे काही भाग अनुवादित स्वरूपात उपलब्ध आहेत, आणि बौद्ध विद्वान आणि कार्यकर्ते यांचा अभ्यास समाजाला प्रेरणा देतात.
सारांश: वीनय पिटक हा बौद्ध संघाच्या शिस्तीचा आणि नैतिकतेचा आधार आहे, जो सुत्तविभंग, खंधक आणि परिवार या तीन विभागांद्वारे भिक्खू आणि भिक्खुनींच्या जीवनाचे मार्गदर्शन करतो. यातील नियम आणि प्रक्रिया बौद्ध धम्माच्या व्यावहारिक अंमलबजावणीसाठी आवश्यक आहेत. यामुळे बौद्ध संघ केवळ आध्यात्मिकच नव्हे तर सामाजिकदृष्ट्याही एकसंध आणि सुसंवाद राहिला आहे.

पालि व्याकरण – नाम, सर्वनाम, क्रियापद

1. नाम (Nāma – संज्ञा)
👉 व्यक्ती, वस्तू, स्थान, गुण, भावना दाखवणारे शब्द.
लिंग – पुल्लिंग (पुरिसो - पुरुष), स्त्रीलिंग (इत्थी - स्त्री), नपुंसकलिंग (रुक्खं - झाड).
वचन – एकवचन, अनेकवचन.
विभक्ती (8 प्रकार) – प्रथमा (कर्ता), द्वितीया (कर्म), तृतीया (करण), चतुर्थी (संपादन), पंचमी (अपादान), षष्ठी (संबंध), सप्तमी (अधिकरण), संबोधन.
उदा.
पुरिसो गच्छति = पुरुष जातो.
इत्थी खादति = स्त्री खाते.
रुक्खं पस्सामि = मी झाड पाहतो.
2. सर्वनाम (Sabbānāma – सर्वनाम)
👉 नामाऐवजी वापरले जाणारे शब्द.
प्रकार – अहं (मी), तवं (तू), सो (तो), सा (ती), मयं (आम्ही), ते (ते), को (कोण), किं (काय).
लिंग व वचन – नामानुसार बदलतात.
विभक्ती – नामाप्रमाणेच.
उदा.
अहं गच्छामि = मी जातो.
सो पस्सति = तो पाहतो.
कं पस्ससि? = तू कोणाला पाहतोस?
3. क्रियापद (Ākhyāta – क्रियापद)
👉 कृती, अवस्था दर्शवणारे शब्द.
पुरुष – उत्तम (मी, आम्ही), मध्यम (तू, तुम्ही), प्रथम (तो, ते).
काल –
वर्तमान: गच्छति (जातो).
भूत: अगच्छि (गेला).
भविष्य: गमिस्सति (जाईल).
आज्ञार्थी: गच्छ (जा).
रूप बदल – धातूपासून तयार होतात (गम → गच्छति).

उदा.
गच्छामि = मी जातो.
गच्छसि = तू जातोस.
गच्छति = तो जातो.
गच्छाम = आम्ही जातो.
✅ वाक्यरचना – पालित कर्ता-कर्म-क्रियापद (S-O-V) वापरतात, पण विभक्तीमुळे शब्दांची क्रम लवचिक असतो.
उदा. पुरिसेन रुक्खं छिन्दति = पुरुषाने झाड तोडले.
पाली–मराठी सराव वाक्ये
अहं गच्छामि।
(मी जातो.)
सो पुरिसो खादति।
(तो पुरुष खातो.)
सा इत्थी वन्दति।
(ती स्त्री नमते/वंदन करते.)
मयं पठाम।
(आम्ही शिकतो.)
तवं लिखसि।
(तू लिहितोस.)
ते बाला खेलन्ति।
(ते मुले खेळतात.)
रुक्खं ओलोकयामि।
(मी झाड पाहतो.)
सो गामं गच्छति।
(तो गावात जातो.)
सा गीति गायतिं।
(ती गाणं गाते.)
तं पुस्तं पठसि।
(तू पुस्तक वाचतोस.)

महाजनक जातक कथा (Mahajanaka Jataka #539)

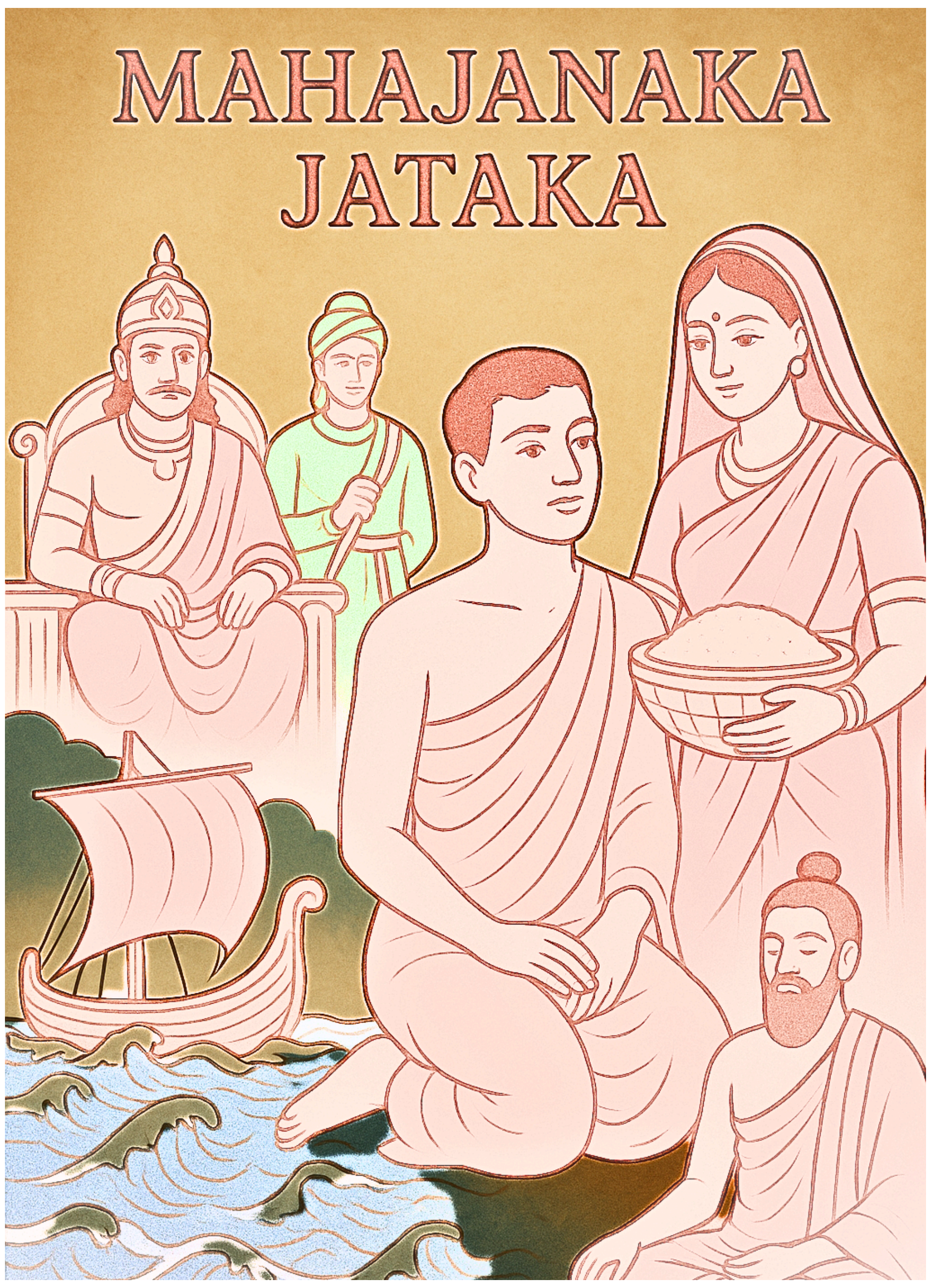

ही कथा बोधिसत्त्वाच्या (भविष्यातील बुद्ध) धैर्य आणि सहनशक्ती (Viriya) याबद्दल शिकवते.
एकदा एका विधुर राणीचा पुत्र होता. अनेक लोकांनी राजा अरित्थजनकाला सांगितले की त्याचा लहान भाऊ पोलाजनक त्याला मारण्याचा षड्यंत्र रचत आहे. त्यामुळे राजा त्याला तुरुंगात बंद करतो. पण पोळाजनक मनाने पवित्र होता आणि त्याचा भाऊविषयी कुठलाही वाईट हेतू नव्हता. त्याने आकाशाला प्रार्थना केली: "जर मी निर्दोष आहे, तर माझ्या साखळ्या तुटू द्या आणि दरवाजा उघडा." त्याची प्रार्थना पूर्ण झाली आणि तो पळून एका दूरच्या सीमावर्ती शहरात गेला. तेथे तो स्थानिक नेता बनला आणि लोकांचा आदर मिळवला.
पुन्हा शहरात परतल्यावर त्याने आपला भाऊ मित्र म्हणून पाहण्याची इच्छा थोडी कमी करून त्याच्याशी युद्ध केले. बहुसंख्य लोक पोला जनकाच्या बाजूने लढले आणि अरित्थजनका पराजित झाला. युद्धानंतर, राणी गर्भवती असताना शहरातून गुप्तरीत्या पळाली. इंद्रदेवाने तिला मदत केली आणि तिला तिच्या पुत्रासह सुरक्षित शहर कालचंपा येथे पोहोचवले.
महाजनकाचा बालपण:
कालचंपा शहरात राणी एका विद्वान शिक्षकाजवळ गेली, जो तिच्या गर्भातील बोधिसत्त्वाच्या शक्तीने आकर्षित झाला आणि तिला सांभाळले. तिने तिचा पुत्र जन्म दिला आणि त्याचे नाव महाजनक ठेवले. बालपणात इतर मुलांनी त्याला "विधुराचा पुत्र" म्हणून चेष्टा केली, पण महाजनकाने आपल्या वंशाची खरी ओळख मिळाल्यावर या अपमानाचा सामना शौर्याने केला. सोळावे वर्षे पूर्ण झाल्यावर महाजनक आपला वडीलांचा राज्य परत मिळविण्यास सज्ज झाला. राणीने त्याला खजिना दिला पण त्याने अर्धा खजिना व्यापारासाठी ठेवला.
समुद्रातील संकट:
सुवर्णभूमीला जाणाऱ्या जहाजात महाजनक गेला, पण सात दिवसांनंतर जहाज बुडाले. बाकी प्रवासी देवांशी प्रार्थना करत असताना, महाजनक शांती राखून आपल्या शरीरावर तूप, साखर लावली, दोन कपडे तेलात बुडवले आणि मास्टवर चढला. जहाजाच्या बुडण्यावरून तो स्वतःला वाचवून समुद्रात फेकला.
समुद्रदेवीने त्याला शोधून सुरक्षित स्थळी आणले. तो सात दिवस तिच्या हातात झोपून ताकद मिळवतो आणि मग त्याला राजवाड्यात घेऊन आले.
राज्यशाही आणि परीक्षा:
राज्याचा राजा मरणासन्न होता आणि त्याने उत्तराधिकारी निवडण्यासाठी काही परीक्षा ठरवल्या:
राजकन्येची मर्जी मिळवणे, शक्तिशाली धनुष्य ताणणे, चौकोन बिछान्याचा भाग ओळखणे
गूढ कोड समजणे. महाजनक ही सर्व परीक्षा सहज पार करतो. त्याने राज्य चालवायला सुरुवात केली, खजिने गरीबांना वाटले आणि लोकांचा प्रेम मिळवले. राजकन्ये सिवाली त्याची राणी झाली आणि त्यांना पुत्र झाला.

महाजनकाची तत्त्वज्ञान शिकवण:
सात हजार वर्षांनंतर, महाजनक बागेत दोन आंब्याचे झाड पाहतो—एक फळांनी भरलेले आणि एक रिकामे. फळ खाताना इतर लोकांनाही ते हवे होते, पण रिकाम्या झाडाप्रमाणे राहणे म्हणजे नैराश्य टाळणे आणि साधेपण शिकणे. महाजनक आपले वैभव सोडून एकांत जीवन जगण्याचा निर्णय घेतो. राज्याचे काम तो आपल्या जनरल आणि न्यायाधीशांकडे सोडतो आणि हिमालयात जाऊन तपस्या करतो. त्याची राणी आणि लोक त्याचा पाठलाग करतात, पण महाजनक शांततेत राहतो आणि अखेरीस आध्यात्मिक ज्ञान प्राप्त करतो.

कथेचे मुख्य तत्त्व:
सहनशक्ती (Viriya): संकटातही धैर्याने टिकणे
धैर्य आणि संयम: कठीण परिस्थितीत शांत राहणे
साधेपण आणि त्याग: वैभव आणि सत्तेची इच्छा न ठेवणे
अधिकार आणि न्याय: योग्यतेनुसार राज्य चालवणे
सतत आध्यात्मिक शिकवण: जीवनात ज्ञानाचे महत्त्व

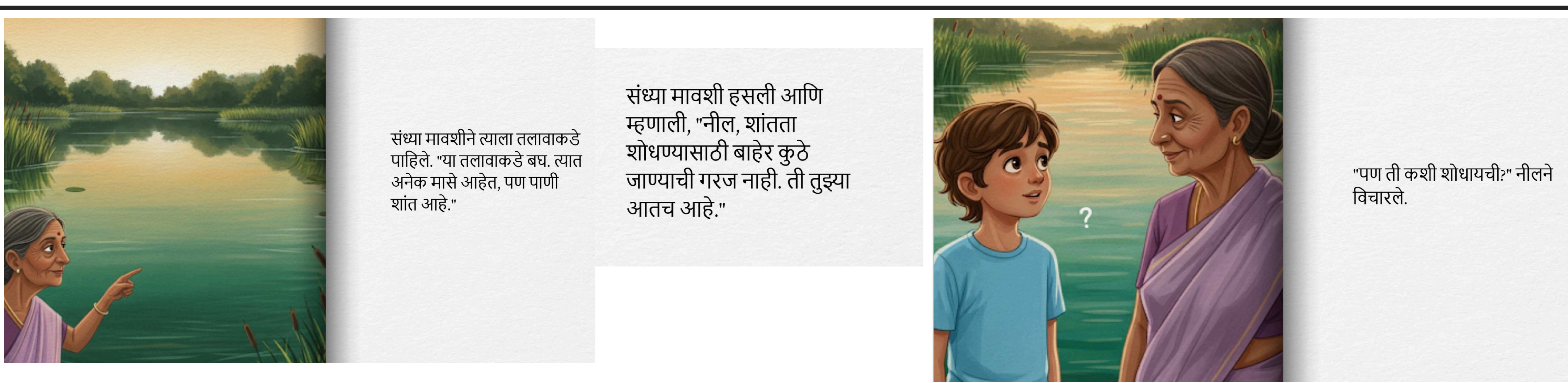

सारनाथ बुद्ध विहार, खार (प.) येथे आंतरधर्मीय सद्भावाचा अनोखा उपक्रम

मुंबई : आषाढ पौर्णिमा ते अश्विन पौर्णिमा या वर्षावास काळात वंदनीय भन्ते विमल बोधि यांचे वास्तव्य सारनाथ बुद्ध विहार, खार (प.) येथे सुरू आहे. यानिमित्त शनिवार दि. ३० ऑगस्ट २०२५ रोजी सकाळी ९ वाजता एक विशेष आंतरधर्मीय भेटीचा कार्यक्रम पार पडला. या कार्यक्रमात वांद्रे (प.) येथील सेंट अँड्रुज चर्चमधून आलेले ख्रिश्चन बांधव, त्यांचे धर्मगुरू (फादर), नन (सिस्टर), तसेच मुस्लिम व जैन समाजाचे बांधव असे मिळून सुमारे ३० प्रतिनिधी मंडळाने भंते विमल बोधि यांची भेट घेतली. भंतेजींनी उपस्थितांच्या प्रश्नांना अतिशय समर्पक व सोप्या रीतीने उत्तरे देत बौद्ध धम्माची तत्त्वे स्पष्ट केली. उपस्थित ख्रिश्चन धर्मगुरू व इतर बांधव या संवादाने अत्यंत प्रभावित झाले. या प्रसंगी सारनाथ बुद्ध विहार संस्था, बौद्धजन पंचायत समिती शाखा क्र. ३६९ व सावित्रीमाई महिला मंडळ यांच्या वतीने उपस्थितांना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर लिखित “Buddha and His Dhamma” (इंग्रजी) या पुस्तकाची भेट देण्यात आली. याशिवाय, आलेल्या बांधवांनीही भंतेजींना व विहार संस्थेला सुंदर भेटवस्तू अर्पण केल्या. विशेष आनंदाची बाब म्हणजे ख्रिश्चन बांधवांनी वंदनीय भंतेजींना शनिवार दि. ४ ऑक्टोबर २०२५ रोजी सायं. ५:०० वाजता वांद्रे येथील सेंट अँड्रुज हॉल येथे होणाऱ्या भव्य कार्यक्रमास आमंत्रित केले आहे. या कार्यक्रमात आंतरराष्ट्रीय धर्मगुरूंची उपस्थिती राहणार असल्याची माहिती देण्यात आली. कार्यक्रमाच्या शेवटी भंते विमल बोधी यांनी सर्व उपस्थित उपासक बांधवांच्या मंगलकामना व्यक्त करून त्यांच्या कुटुंबियांना आशीर्वाद दिला. हा उपक्रम आंतरधर्मीय संवाद, मैत्री व करुणा यांचे जिवंत उदाहरण ठरला.

मैनपाटमध्ये भगवान बुद्धाची प्रतिमा अनावरण – करुणा व शांततेचा संदेश अधोरेखित

छत्तीसगडमधील सरगुजा जिल्ह्यात मैनपाट येथे भगवान बुद्धाची भव्य प्रतिमा अनावरण सोहळा संपन्न झाला. या प्रसंगी मुख्यमंत्री श्री विष्णुदेव साय यांनी बौद्ध परंपरेची गहिरी मुळे अधोरेखित करत बुद्धांच्या करुणा, मैत्री आणि अहिंसेच्या संदेशाला अधोरेखित केले. त्यांनी सांगितले की बुद्धांचा मार्ग हा शांततेचा, सहजीवनाचा व समताचा आहे. मैनपाट आता या तत्वांचे सजीव केंद्र ठरेल. बौद्ध धम्मानुसार, जिथे करुणा व शील वृद्धिंगत होते, तिथेच खरे शांतीस्थान उदयास येते.

मुख्यमंत्री यांनी ३० लाख रुपयांच्या विकासकार्यांची घोषणा करून समाजाच्या कल्याणासाठी केलेल्या प्रयत्नांना दान पारमिता (उदारता) चा भाव दिला. त्यांनी वृक्षारोपण करून पंचशीलातील पर्यावरणीय जबाबदारीचे पालन केले.

या कार्यक्रमात परमपावन दलाई लामांच्या ९०व्या जन्मदिनाचे स्मरण करून मुख्यमंत्री यांनी त्यांना बुद्धांच्या शिकवणीचे सजीव रूप म्हटले. उपस्थित तिबेटी समुदायानेही संघभावना (सामूहिकता व ऐक्य) व्यक्त केली.

👉 बौद्ध दृष्टिकोनातून या कार्यक्रमाचा संदेश असा – मैनपाट हे करुणा, मैत्री आणि शांततेचे केंद्र बनून बुद्धांच्या धम्मचक्राला पुढे नेईल.

🌿 पाली गाथा (Pali Verse)

मनोपुब्बङ्गमा: धम्मा, मनसेट्ठा मनमया।
मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा।
ततो नं दुखमन्वेति, चक्कंव वहतो पदं।

🌐 इंग्लिश अर्थ

"Mind precedes all mental states. Mind is
their chief; they are all mind-wrought.
If with an impure mind a person speaks or
acts, suffering follows him
like the wheel that follows the foot of the ox."

मराठी अनुवाद

"मन हा सर्व मानसिक स्थितींचा अग्रगण्य आहे. मन हे त्यांचे मुख्य
असून, सर्व मनानेच घडविलेले असते.
जर एखादा माणूस अपवित्र मनाने बोलतो किंवा कृत्य करतो, तर
दु:ख त्याच्या मागे त्याला लागून राहते,
जसे बैलाच्या पायाखालून फिरणारी चाके."

हिंदी अनुवाद

"मन सभी मानसिक अवस्थाओं से पहले आता है। मन उनका
प्रमुख है; सभी मन से निर्मित होते हैं।
यदि कोई व्यक्ति अशुद्ध मन से बोलता है या कार्य करता है, तो
दु:ख उसके पीछे चलता है
जैसे बैल के पाँव के पीछे घूमती हुई चक्का।"

🔷 Tripitak Varta साप्ताहिकासाठी पेमेंट माहिती 🔷

बँकेची तपशीलावर माहिती :

🔹 Account Name: Tripitak Varta
🔹 Bank Name: Bank of Baroda
🔹 Account No.: 04510200001417
🔹 IFSC Code:- BARB0SHIPOO

BANK OF BARODA, SHIVAJI NAGR BRANCH

साप्ताहिका साठी खालील नंबर वर संपर्क साधावा
9139509355

लहान मुलांचे सदर ! चला रंग भरू या!

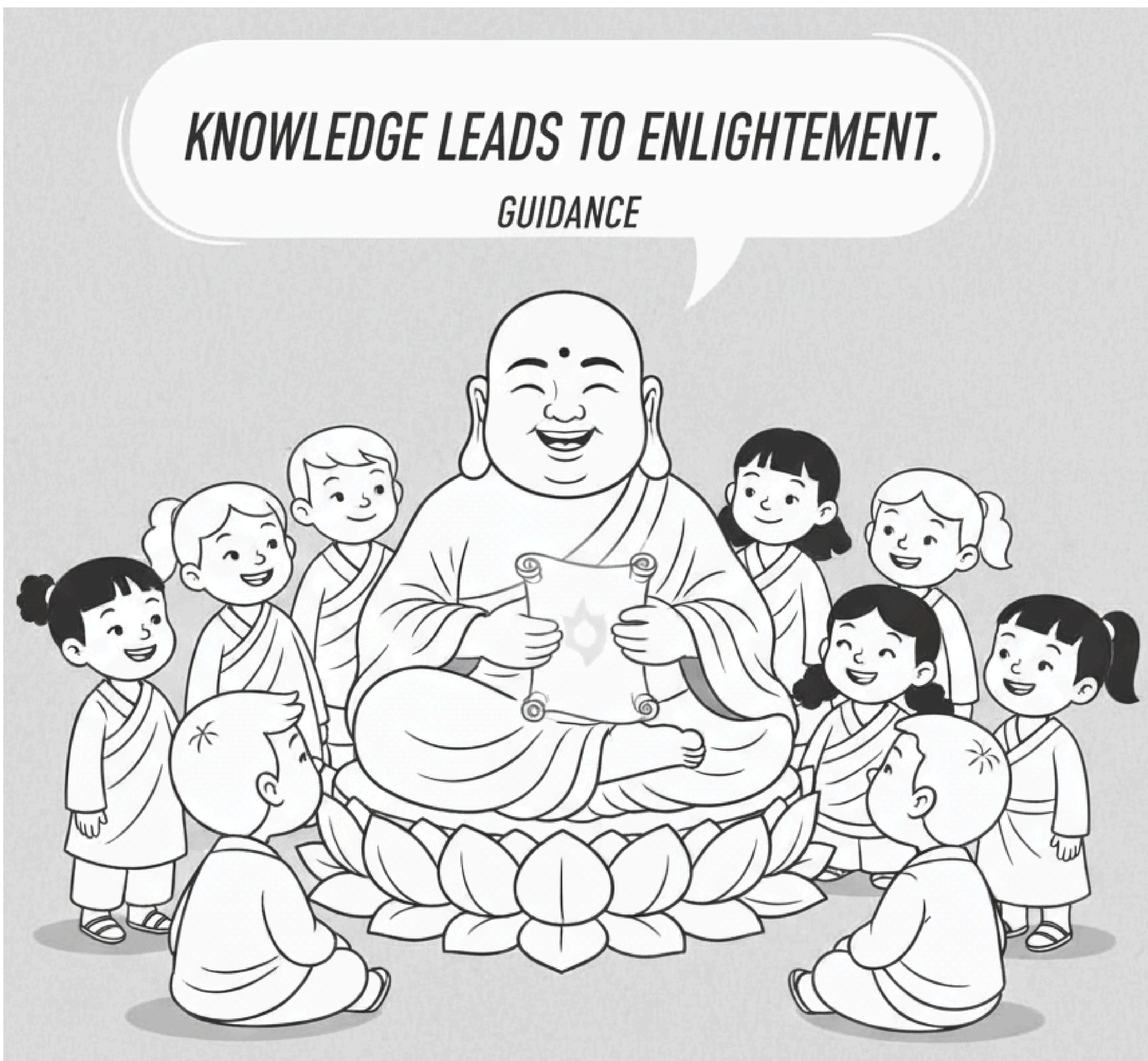

अशोकाचे शिलालेख

अशोकाच्या अभिलेखांमध्ये फक्त तीन भाषांचा उपयोग केला गेला होता – प्राकृत, अरामी आणि ग्रीक.

अशोकाचे बहुतांश अभिलेख प्राकृत भाषेत आहेत. उपखंडाच्या उत्तर-पश्चिम भागात अशोकाचे शिलालेख ग्रीक आणि अरामी भाषेत होते.

बहुतांश प्राकृत शिलालेख ब्राह्मी लिपीत, तर काही उत्तर-पश्चिमेकडे खरोष्टी लिपीत लिहिलेले होते. अफगाणिस्तानमधील शिलालेख ग्रीक आणि अरामी लिपीत लिहिलेले आहेत. कंधारचा शिलालेख द्विभाषिक आहे, जो ग्रीक आणि अरामी या दोन्ही भाषांमध्ये लिहिलेला आहे. सध्या अफगाणिस्तानमध्ये दोन शिलालेख स्थळे आढळतात. १४ दीर्घ शिलालेख (बृहद शिलालेख) अशोकाचे १४ दीर्घ शिलालेख (किंवा बृहद शिलालेख) हे विविध लेखांचा समूह असून, आठ भिन्न ठिकाणांहून प्राप्त झाले आहेत – धौळी – ओडिशातील खोरधा जिल्ह्यात (भुवनेश्वर जवळ). शाहबाज गढी – पाकिस्तानातील पेशावर येथे. मानसेहरा – पाकिस्तानातील हजारा जिल्ह्यात. कालसी – उत्तराखंडातील देहरादून जिल्ह्यात. जौगढ – ओडिशातील जौगढ येथे. सोपारा – महाराष्ट्रातील पालघर जिल्ह्यात. एरागुडी – आंध्र प्रदेशातील कुर्नूल जिल्ह्यात. गिरनार – काठियावाड (जुनागढ जवळ, गुजरात). कंधार (कंदहार) – अफगाणिस्तानातील प्रसिद्ध शहर. शिशुपालगढ – ओडिशामध्ये.

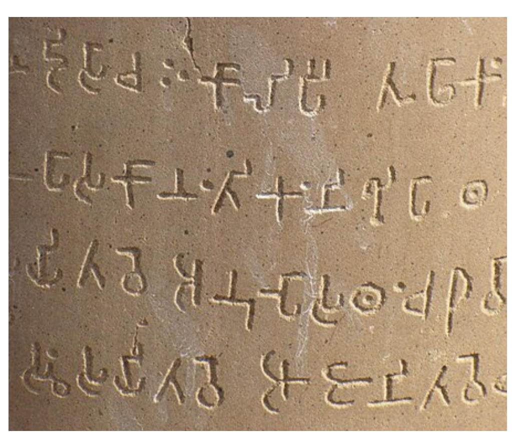

हे साप्ताहिक मालक, संपादक व प्रकाशक – अनिल आनंदा सुरडकर | यांनी मुद्रक –तुषार श्रीराम खानविलकर मुद्रण : Siddhakala Print Solution LLP, पत्ता : सेक्टर ७, घनसोली, सहावा मजला, फ्लॅट क्र. C-601, प्लॉट क्र. 24/25, अरीहंत ऋद्धी सिद्धी CHS Ltd., घनसोली, नवी मुंबई, जिल्हा ठाणे – 400710, महाराष्ट्र. येथे छापून | प्रकाशन पत्ता – हाउस नं. 2, बिल्डिंग नं. ५, सर्वे नं. 08, सातववाडी, हडपसर, पुणे – 411028 येथून प्रकाशित केले RNI.No – MHMUL/25/A1620 | mo.No : +91 8805118839 / सर्व कायदेशीर बाबी पुणे न्याय क्षेत्रात येतील | "या अंकात प्रसिद्ध झालेले बातम्या व लेख या मधून व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही."